

कोरडवाहू शेतीसाठी त्रिस्तरीय आंतरपीक पध्दत कापूस : सोयाबीन : तुर : सोयाबीन (३:२:२:२)

भारतीय शेती ही पावसाच्या वर्तणूकीवर अवलंबून आहे. मान्सूनचे वर्तन वातावरणातील विविध घटकांवर अवलंबून तर आहेच शिवाय, देश आणि आंतरराष्ट्रीय पातळीवर होणारी तापमान वाढ, परिणामी बदलते हवामान यांच्यामुळे पावसाच्या लहरी स्वरूपात सातत्याने वाढच होतांना दिसते. खरीप हंगामा दरम्यान पावसामध्ये खंड पडणे किंवा अतिवृष्टिमुळे पिकांवर अनिष्ट परिणाम होतात. कधी कधी तर पीक हातचे जाण्याची परिस्थिती निर्माण होते. विदर्भातील शेती ही बहुतांश कोरडवाहू असल्यामुळे पुर्णतः पावसाच्या पाण्यावर अवलंबून आहे. त्यामुळे पावसाचा लहरीपणा हा शेतकऱ्यांकरिता एक अतिशय चिंतेचा विषय बनलेला आहे. अशा परिस्थितीमध्ये फक्त एका पिकावर अवलंबून न राहता आंतर पीक पध्दतीचा अवलंब करून एकापेक्षा अधिक पिकांचा आंतरपीक पध्दतीमध्ये अंतर्भाव करणे आवश्यक आहे.

कपाशी, सोयाबीन आणि तुर हे शेतकऱ्यांचे खरीप हंगामातील अत्यंत महत्वाची पिके आहेत. महाराष्ट्रामध्ये सद्यःस्थितीत कपाशी, सोयाबीन आणि तुर यांच्या लागवडी खालील अनुक्रमे ४१.८९, ३७.४० व १२.१० लाख हेक्टर क्षेत्र आहे. तसेच कपाशी (रुई), सोयाबीन आणि तुर यांची उत्पादकता अनुक्रमे १४५, ५०० आणि २९२ किलो प्रती हेक्टर या प्रमाणे आहे. ही तिनही पिके विदर्भातील महत्वाची नगदी, अन्नधान्य व कडधान्य या प्रवर्गातील महत्वाची पिके असल्या कारणाने या तिनही पिकांचा अंतर्भाव या त्रिस्तरीय आंतरपीक पध्दतीमध्ये करण्यात आला आहे. जेणे करून एकाच वेळी शेतकऱ्यांची नगदी पिके, तेलबिया व कडधान्य या तिनही घटकांची पुर्तता करण्यात मदत होते.

कसे असावे योग्य आंतर पीक :

- कमी पर्जन्यमानाच्या प्रदेशात कमी कालावधीत तयार होणारी पिके (उदा. मुग, उडीद, सोयाबीन, भूईमूग, चवळी, ईत्यादी)
- हलक्या व मध्यम जमिनीमध्ये नत्र स्थिरीकरण करणारी पिके (भूईमूग, मुग, उडीद, सोयाबीन, चवळी, ईत्यादी.)
- मुख्य पीक व आंतरपीक यांच्या मुळसंस्था जमिनीच्या वेगवेगळ्या स्तरांमध्ये वाढणाऱ्या अधिक पसरणाऱ्या असाव्यात.

- मुख्य पीक आणि आंतरपीक ऐकमेकांशी जमीन, हवा, सुर्यप्रकाश, पाणी व अन्नधान्य ईत्यादी घटकांसाठी स्पर्धा करणारे नसावे.
- आंतरपीक म्हणून खादाळ पिके जसे सुर्यफूल, मका, ईत्यादी याचा समावेश टाळावा

त्रिस्तरीय आंतरपीक पध्दतीचे फायदे :

- सरासरीपेक्षा कमी पाऊसमान झाल्यास कमी कालावधीत येणारी आंतरपिके. निश्चित उत्पादन देवून हमखास आर्थिक उत्पन्न देतात.
- अतिवृष्टी झाल्यास धुपरोधक आंतरपीक जमिनीची धुप कमी करतात तसेच पाण्याचा निचरा लवकर होतो
- जमिनीची जैविक, भौतिक व रासायनिक सुपिकता ठेवण्यास मदत होते
- बदलत्या हवामानाच्या दुष्परिणाची तिव्रता कमी होते.
- नैसर्गिक संसाधने, जमीन, हवा, पाणी आणि सुर्यप्रकाश यांचे योग्य प्रकारे व्यवस्थापन होते.

कापूस:सोयाबीन:तुर:सोयाबीन (३:२:२:२) त्रिस्तरीय आंतरपीक पध्दतीचे व्यवस्थापन

जमीन : मध्यम व मध्यम ते भारी

शिफारशीत वाण : कपाशी : एकेएच-०८१(अमेरिकन सरळ वाण)

सोयाबीन : जेएस-३३५

तुर : पीकेव्ही तारा

बियण्यांचे प्रमाण : कपाशी : ४ ते ५ किलो/हे.

सोयाबीन : ३५ ते ४० किलो/हे

तुर : ३ ते ४ किलो/हे

अपेक्षित झाडांची संख्या

कपाशी : ३३ टक्के (०.४८ लक्ष झाडे)

सोयाबीन : ४४ टक्के (०.९७ लक्ष झाडे)

तुर : २२ टक्के (०.१६ लक्ष झाडे)

पिकातील अंतर : तिनही पिकांतील अंतर ४५ सें.मी. ठेवावे

त्रिस्तरीय आंतरपीक पध्दतीपासून सरासरी उत्पादन व नफा

संस्कार	पिके	उत्पन्न किलो/हे	पीक उत्पादन खर्च रु./हे.	निव्वळ उत्पन्न रु/हे	नफातोटा गुणोत्तर
कापूस:सोयाबीन:तुर:	कपाशी	५३८	३१,२८०	५१,८०७	२.६६
सोयाबीन(३:२:२:२)	सोयाबीन	५५८			
	तुर	३७०			

निष्कर्ष :

अखिल भारतीय समन्वयीत कोरडवाहू शेती संशोधन प्रकल्प, डॉ. पंदेकृवि, अकोला येथील प्रक्षेत्रावरती कापूस:सोयाबीन:तुर:सोयाबीन (३:२:२:२) या त्रिस्तरीय आंतरपीक पध्दतीचे प्रात्यक्षिक घेतले असता असे निष्कर्ष मिळाले आहेत ज्यामध्ये एकूण पीक उत्पादन खर्च हा रु. ३१,२८०/- प्रती हेक्टर असून निव्वळ नफा रु. ५१,८०७ प्रती हेक्टर व नफा तोटा गुणोत्तर २.६६ आहे. जे शेतकऱ्यांकरिता फायदेशीर आहे.

संशोधन शिफारस :

अखिल भारतीय समन्वयीत कोरडवाहू शेती संशोधन प्रकल्प, डॉ. पंदेकृवि, अकोला येथील कापूस:सोयाबीन:तुर:सोयाबीन (३:२:२:२) या त्रिस्तरीय आंतरपीक पध्दतीमध्ये अधिक मिळकतीसाठी आणि सुलभ रितीने पेरणीकरिता व शेतकऱ्यांची नगदी, तेलबिया व कडधान्य पिकांची गरज एकाच वेळी भागविण्याकरिता कपाशी:सोयाबीन:तुर:सोयाबीन (३:२:२:२) या आंतर पीक पध्दतीची ४५ सें.मी. वर लागवड करण्याची शिफारस करण्यात येत आहे.

अधिक माहितीसाठी

प्रमुख शास्त्रज्ञ

अखिल भारतीय समन्वयीत कोरडवाहू शेती संशोधन प्रकल्प
डॉ. पं.दे.कृ.वि., अकोला दुरध्वनी क्र : ०७२४-२२५८५६९ यांचेशी संपर्क साधावा.

कोरडवाहू शेतीसाठी त्रिस्तरीय आंतरपीक पध्दत

कापूस : सोयाबीन : तुर : सोयाबीन (३:२:२:२)

डॉ. महेंद्र नागदेवे

डॉ. विजय गाभणे

श्री. महिपाल गणविर

डॉ. अनिल तुरखेडे

डॉ. अनिल करुनाकर

श्री. रविकिरण माळी

अखिल भारतीय समन्वयीत
कोरडवाहू शेती संशोधन प्रकल्प

डॉ. पंजाबराव देशमुख कृषी विद्यापीठ, अकोला